

Oleme harjunud eeskju otsides vaatama alt üles Põhjamaade, eriti Soome ja Rootsi poole. Kuid ka Läti hariduselus toimuv väärrib tõsist tähelepanu, sedastab Katrin Kello. Ei ole teist maad, millega Eestit seoksid lähedasemad kogemused ja mida kõrvalt vaadates võiksime enda kohta rohkem teada saada.

Õppekavauudist lõunapiiri tagant

Katrin Kello

TÜ õppekava arenduskeskus

Eesti õppekavadiskussiooni taustal pakub Läti riiklik õppekava seda suuremat huvi, et mitme aasta pikkuse töö järel on seal valminud uued, osalt juba sel sügisel rakenduvad põhikooli õppeainestandardid. Suundumused meie õppekavaarendusega on väga sarnased.

Riiklik õppekava on määratletav teatud õigusaktide ja nende rakendamise soovitustena, mis kirjeldavad riiklikult tunnustatud haridusideoloogiat ja õppe eesmärgiseadet, kohustuslikke (minimaalseid) õpikogemusi ning õppe korraldamise ja hindamise põhimõtteid. Lätis on seda tehtud põhi- ja keskkooli puhul eraldi dokumentide, nn standardite ja juhtnõõridega.

Esimesed õppeainestandardid, meie mõistes ainekavad, avaldati Lätis aastal 1992. Uued, nn teise põlvkonna standardid peaksid kõigis põhikooli õppeainetes jõustumata tuleval sügisel. Eelkäijatest eristab neid lähtumine ühtsest alusest, 1998. a valminud ja 2000. aastal valitsuse määrusega kehtestatud põhihariduse standardist (edaspidi *üldstandard*), samuti põhimõte, et õppeaine-

standard tuleb sõnastada kooliastmete lõpuks saavutatavate, võimalust mööda mõõdetavate õpitulemuste kujul.

Teisisõnu – Läti põhitasemeõppe riikliku õppekava sätestav osa koosneb nüüd dokumentidest kahel täpsusastmel: esiteks üldstandard, mis vastab Eesti RÕK-i üldosale, teiseks sellele toetuvad õppeainestandardid (kokku 19), mis vastavad Eesti RÕK-i aineka-vadele. Õppeainestandarddeid selgitavad näidisainekavad. Viimaste täpsusaste ulatub temaatilisest plaanist õpetunni täpsusega tööplaanini koos konkreetsete tööülesannete näidetega, nii et vahel toimivad need juba õpetaja töökavana. Näidisainekavad ei ole õpetajale siduvad, kuid näitavad teema-teemalt üht või mitut võimalikku sätes-tatud tulemusteni jõudmise teed. See-

tõttu võib kirjastuste puhul kõnelda suisa ainekavategemise kohustusest – kui kirjastatav õppevara ei vasta näidisainekavale, peab sellele vastavat töökava sisaldama õpetajaraamat (mille olemasolu on õpikule ministeeriumi kinnituse saamiseks kohustuslik). Näidisainekavade üksikasjalikkus ja õpetajaraamatutes leiduvad töökavad võimaldavad õpetajal oma töökava koostamise asemel viidata mõnele neist.

Uued rõhuasetused

1998. aasta üldstandard tähistas Läti haridusreformi raames uudse hariduskäsituse aluseksvõtmist – rõhuasetuse kandmist teadmiste kogumiselt oskuste arendamisele (3, lk 32). Vastavalt sellele lähtuvad õppeainestandardid tänapäevases, ühelt poolt õpilase aktiivsust

ja teiselt poolt praktiliselt rakendatavaid oskusi ehk õppeprotsessi praktilist või instrumentaalset tahku rõhutatavast õpikäsitusest (8, lk 10). Nende sõnastamisel on loobutud teadmisekesksetest ja sisukorda meenutatavatest teemaloenditest – lähtudes vähestest põhiteemadest, on õpisisu sätestatud mõõdetavate ja senisest märksa oskusekesksete õpitulemustena. Õpilase- ja oskustekeskuse ning mõõdetavuse kõrval on õpitulemuste sõnastamisel peetud silmas põhimõtet, et nende üldistusaste peaks võimaldama kõige erinevamate, eri lastele sobivate õpikute jm õppevara loomist.

Maailma üldiste suundumuste taustal pole selles iseenesest midagi uut. Siiski tuleb iga maa õppekava tehes vastata küsimusele, missuguse sisu, struktuuri ja ülesehitusega õppekava on auditoorium valmis vastu võtma – kui suur n-õ paradigmanihe on ühekorraga võimalik. Läti taust on meie omaga sarnane. Ühelt poolt paljude õpetajate nõukogude ajast jäänud harjumus “ülalt” võimalikult täpseid ettekirjutusi oodates vastust oma õlult ülespoole lükata ning soodumuse pigem loengut pidada kui õpilases koostööpartnerit, kaasvastutajat ja iseseisvat probleemilahendajat näha. Teiselt poolt vananenud stereotüübid, näiteks paljude lapsevanemate, poliitikute ja ülikoolispetsialistide ettekujutus, et õppimine seisneb meeldejätmises (õpe kui teadmiste ülekanne), või meilgi ja võib-olla üldse postsovetlikele maa-dele omane uhkustunne laste faktiteadmiste ja üksikute akadeemilist laadi saavutuste üle (vrd 10, lk 170; vt ka Hannes Voolma artiklit lk 16). Õppekava kui tõlgendustele avatud dokumendi võimalused vanade tõekspidamiste muutmisel ei piirdu siiski üksnes ettekirjutustega õppetegevusele ja piirangutega õppevarale (näiteks nõuab Läti õppevara kinnitamise uus korraldus õppematerjali vastavust õppeainestandardile iga aspekti, mitte üksnes sisuloendi poolest). Oluline on arvestada ka seda, missugusele tegutsemisele suunab sätestava dokumendi enda struktuur ja sõnastus (vt Hallikki Harro-Loidi artiklit lk 4–6).

Ainevaldkonnad

Uusi rõhuasetusi kirjeldavad uued ühikud – ainevaldkonnad ja üldoskused. Vastavalt üldstandardile (1998/2000) jagunevad õppeained nelja valdkonna va-

hel: “Keel”, “Kunst”, “Tehnoloogia ja teaduse alused!”, “Inimene ja ühiskond”. Valdcondlik lähenemine peaks hõlbustama nii õppeainestandardite ja õppevara tegijail kui ka õpetajatel näha õppeaineid laiemas perspektiivis ning panna paremini tähele ühelt poolt lünki, teiselt poolt ebakonstruktiivseid kordusi ja kattuvusi.

Valdkondade kui tervikute iseloomustamiseks on õppeainestandardite kommentaaridena koostatud eraldi kirjeldused. Enamik valdkondade raames toimuva õppe ülesandeid on neis vastavalt uuele õpikäsitusele sõnastatud n-õ instrumentaalsetena. Näiteks valdkonna “Tehnoloogia ja teaduse alused” üks põhiülesandeid on aidata õpilasel omandada uurimisoskuse aluseid, vaadeldes nähtusi ja protsesse looduses ning kasutades matemaatilisi mudeleid ja infotehnoloogiaid; valdkonnas “Inimene ja ühiskond” aga kujundada mineviku- ja tänapäevasündmuste iseseisva, loova ja argumenteeritud tõlgendamise kogemust.

Üldoskused – õppe aspektid

Lisaks ainealase sisu lõimingule on kirjeldatud paradigmanihke puhul vältimatu pöörata tähelepanu ka kõiki õppeaineid läbivatele üldoskustele. Taoliste eri moel liigitatavate ja kirjeldatavate ühikute (pädevuste, võtmeoskuste, ka läbivate teemade jms) eraldi väljatoomise põhjus paljude maade õppekavades on vajadus osutada erilist tähelepanu teatud õppemeetoditele või isikuomadustele kas siis läbivalt kõigis õppeainetes ja kogu kooliaja vältel või teatud valdkondades ja vanuseastmetel. Läti üldstandardis on üldoskused avatud nn õppe aspektide või elementidena – instrumentaalset aspekti esindavate võimete või oskustena, mida tuleb arvestada kõigi õppeainete õppimisel: õppe loomingu- ja eneseväljendusaspekt (sh võimalus otsida ja leida lahendusi praktilistele probleemidele, leida seoseid); analüütilis-kriitiline aspekt (mõtlemisoskused, oskus sõnastada ja põhjendada oma arvamust); kõlbeline ja esteetiline aspekt; koostööaspekt; kommunikatsiooniaspekt (keeles-, suhtlemis-, esinemis- ja argumenteerimisoskused); õppimisoskuse ja õpitu praktilise rakendamise aspekt; matemaatiline aspekt (matemaatikateadmiste kasutamine praktikas).

Iga aspekt vastab küsimusele “kuidas”: kuidas käituda, kuidas toimida, kuidas mõelda, kuidas kasutada (8, lk 10).

On selge, et ühes valdkonnas on mõni aspekt/üldoskus suurema, teises väiksema tähelepanu all. Ometi on olulised õppe kõik aspektid kõigis valdkondades ning võimalikult kõigi õppeainete raames. Omaette kommentaarides ongi valdkondade ja aspektide kaupa lühidalt lahti kirjutatud, kuidas see peaks iga valdkonna õppeainetes toimuma. Teisel täpsusastmel, õppeainestandardites, on üldoskuste õpitulemused lõimitud ainealastega (neisse n-õ sisse kirjutatud). Erielse tähelepanu osutamist õppimisoskusele illustreerib see, et lisaks õppimisoskuse ja praktilise tegevuse aspekti avamisele iga valdkonna kirjelduses on õppimisoskuse arendamine ka kõigi valdkondade tähtsamate ülesannete hulgas.

Uut õppeainetasandil

Uute õppeainestandardite ja näidisainekavade loomist korraldas Läti Vabariigi haridus- ja teadusministeeriumi õppekavaosakond. Esimese keele (läti ja vene keele kui emakeele), läti keele kui teise keele ja kogu põhikooli läbiva integreeritud õppeaine “ühiskonnaõpetus” (inglise *social studies*, hõlmab meie inimese- ja ühiskonnaõpetuse temaatikat) standardid ja näidisainekavad tehti aga maailmapanga laenu toel 2000–2004 toimunud haridussüsteemi arendusprojekti õppeainestandardite väljatöötamise, hindamise ja rakendamise alamprojekti raames (4). Lisaks hõlmas alamprojekt nende õppeainete katsetamist kahe õppeaasta vältel 27 koolis. Londoni Ülikooli haridusinstituudi ning Inglismaa Kvalifikatsioon- ja Õppekavaameti vastavate õppeainete ning õppekava- ja hindamisspetsialistide nõustamisel toimunud koolikatsetus parandas muidugi vastavate õppeainestandardite kvaliteeti ning võimaldas koolitada kaasatud koolikollektiive, ühtlasi peaks see olema tulevikus kasutatav mudelina.

Algul kavandati ühtset standardit **läti** ja **vene keele** kui esimese keele jaoks, kuid töö käigus jõuti tõdemusele, et õpilase identiteedi seisukohalt pole üks ja sama, kas ta õpib emakeelena riigikeelt või rahvusvahemuse keelt (lisaks kommunikatiivsele pädevusele, keeletead-

mistele ja keeleõppeoskuse arendamisele on keeleainete eesmärgiks seatud ka sotsiokultuurilise pädevuse kujundamine). Võrreldes varasemaga, tähistavad need standardid murrangulist muutust. Lühidalt öeldes: keeleteadmised selleks, et teada, on asendatud teadmistega selleks, et osata – õppida tuleb *keelt*, mitte *keele kohta*. Seega paigutub ka emakeeletunnis, rääkimata võõrkeelest, grammatika asemel esikohale tegelik (suuline ja kirjalik) suhtlus (1, lk 4–6). Ka läti keele kui teise keele standard on kvalitatiivselt uus, funktsionaalsest (kommunikatiivsest) keeleõppekäsitusest lähtuv dokument: võib öelda, et see tähistab lõplikku loobumist traditsioonilisest lähenemisest läti keele kui esimese võõrkeele õppes (5, lk 55–56).

Ühiskonnaõpetuse standardi ja näidisainekava väljatöötamisel tehti koostööd samuti koolimeeskondade koolitusega tegeleva Sorose Fondi programmiga "Muutused hariduses". Esimesest kuuenda klassini on tegemist päris uue, kodanikuõpetuse, majanduse, tervise, eetika ja kuni 5. klassini ka ajaloo teemasid lõimiva õppeainega (senise 5. klassi asemel algab ajalugu eraldi õppeainena edaspidi 6. klassist). Kolmas kooliaste toetub kolmele juba 1990. aastate teisel poolel kooli viidud õppeainele: eetika 7., majandus 8. ja kodanikuõpetus 9. klassis. Osalt viimati toodud põhjusel vastab uuele ühiskonnaõpetuse standardile kolmandas kooliastmes juba kaks näidisainekava: haridussüsteemi arendusprojekti versioon, milles on säilinud senistele õppeainetele vastavad rõhuasetused (eetika 7., majandus ja uues standardis ka terviseõpetus 8. ning kodanikuõpetus 9. klassis) ning Sorose Fondi toetusel loodud versioon, mis võimaldab jätkata kahe esimese kooliastme lõimivat käsitlusviisi (9). Kui standard on sõnastatud õpilase tegevusi, oskusi või arusaamist kirjeldavate õpitulemustena, siis näidisainekavad näitavad, missuguste teemade najal õpitulemusi saavutada. Ent teemadki ei ole avatud mitte teadmiste või tõdemuste, vaid küsimustena – probleemidena, millele õpilased saavad ise vastuseid otsida.

Uus, ehkki katsetamata, on ka **loodusõpetus** kui esimest ja teist kooliastet läbiv lõimitud õppeaine. Seni on loodusõpetus kavas 1.–4. klassini, see-

järele on 6. klassis alanud geograafia, 7. bioloogia ning 8. keemia ja füüsika. Edaspidi hõlmab kuni 6. klassini kõiki neid teemasid loodusõpetus ning eraldi õppeainetena algavad bioloogia ja geograafia 7. ning füüsika-keemia 8. klassis. Looduse ühtsuse ja mitmekesisuse näitamist taotleb standard põhineb kolmel geograafiat, bioloogiat, keemiat ja füüsikat ühendaval sisuaspektil: "Uurimisoskuse alused", "Süsteemid ja protsessid looduses" ("Organismid ja eluprotsessid", "Maa ja selle koht kosmoses", "Ained ja materjalid", "Füüsikalised protsessid") ning "Inimese ja keskkonna vastastikune mõju". Terviseõpetuse teemad on tõstetud loodusvaldkonnast (loodusõpetuse ja bioloogia raamest) ühiskonnaõpetusse.

Käsitlud keeleainete ning ühiskonna- ja loodusõpetuse kõrval on päris uued õppeained ka **ristiusuõpetus** ja **eetika**. Vastavalt vanemate valikule hakkavad esimesse klassi minevad Läti lapsed emba-kumba neist õppima juba käesoleval sügisel, aasta enne seda, kui on plaanis rakendada ülejäänud uusi õppeainestandarddeid. Niisuguse valikukohustuse kirjutas ette valitsuse otsus oktoobris 2003. Uute õppeainete järsk kehtestamine on muidugi problemaatiline ja tekitanud vastakaid arvamusi – seda enam, et vastavaid küsimusi oleks nii või teisiti käsitlud ühiskonnaõpetuse raames. Praeguseks on valminud esimest kooliastet hõlmavad õppeainestandardid ja 1. klassi näidisainekavad. Läti suuremate konfessioonide esindajate koostöös väljatöötatud ristiusuõpetuse standardi kohaselt on tegemist mittekonfessionaalse õppeainega, mille ülesanne on anda igale õpilasele võimalus omandada teadmisi ja arusaamist Jumala loodud maailmakorra kohta, õppida kristliku elu oskusi (loetletakse palvetamist, teenimist ja koostööoskusi) ning kujundada kristlikel väärtustel põhinevat käitumismotivatsiooni argielus. Eetikakursuse käsitlus toetub autorite sõnul seevastu Euroopa liberaalsele traditsioonile ja on suunatud kõlbeliste väärtuste ratsionaalsele omaksvõtule.

Avaliku arvamuse uuringu kohaselt kavatakse ristiusuõpetuse valida umbes veerand valiku ette seatud vanematest, 6% eelistaks, et nende lastele ei õpetataks kumbagi ainet. Valikainena on ristiusuõpetust seni õpetatud peaaegu kol-

mandikus Läti koolides (2, lk 7, 13, 26–27, 44–45).

"Vanadest õppeainetest", mille sisukäsitlus on uues standardis ja näidisainekavas kõige enam muutunud, võib keelte kõrval tuua esile kunsti või, nagu seda ametlikult nimetatakse, valdkonna "Kunst" õppeaine **visuaalne kunst**. Kunsti kui eneseväljendusvahendi kõrval õpitakse seda tundma kui üht isenda ja maailma tunnetamise viisi. Tänapäevane õpikäsitlus ei avaldu kunstitunnis mitte ainult loovtööde, vaid ka nende tulemuste arutamise, kunstiliste, eetiliste või esteetiliste teemade või probleemide uurimise ja tõlgendamise, tähenduse otsimise, vestluste ja väitlustena. Standardit avav näidisainekava koosneb suhteliselt vähestest teemadest (näiteks 1. kl "Joon", "Siluett", "Vorm", "Värv" ja "Faktuur"; 9. kl "Fragment ja tervik", "Kompositsioon – objekt", "Vormi ja mahu kujutamine tasapinnal", "Kunst – teooria ja manifest"), jättes aega nende mitmekülgselt analüüsimisele ning pakudes välja vaatamist või isetegemist saatvaid aruteluküsimusi. Näidisainekava loob pildi kunstitundidest, kus 1. klassis vesteldakse näiteks kunsti ja looduse lõputust mitmekesisusest, diskuteeritakse selle üle, kas loodus on kunstnik, ja arutatakse, kuidas kujutada valget ilma valgeta; 3. klassis vaetakse emotsioonide kujutamise võimalusi silueti ja vormi kaudu ning 7. absoluutse objektiivsuse võimalikkust kunstis; 9. jõutakse aga juba kunstikriitika tähenduse analüüsimiseni demokraatlikus ühiskonnas; arutatakse iga vaataja õigust näha teoses midagi muud, tunnistada või eitada seda, hoolimata kriitiku hinnangust; võrreldakse oma analüüse objektiivse ja subjektiivse vahekorra kohta näituse, filmi või etenduse retsensioonis (6; 7).

Hindamisest

Läti üldstandardi kohaselt tuleb hinnata õpilase teadmisi, oskusi, suhtumist õppetöösse ja individuaalset arengut. Iga hinnang peaks sisaldama hinnangut kõigile neljale aspektile. Alates 1997. aastast on Lätis 1.–3. klassini hinnatud kirjeldavalt, 4. klassis esimest keelt ja matemaatikat numbriliselt (10-palliskaalal). Et osa koole ja lapsevanemaid olid harjumata hindamismoodusele vastu, taastati 2003. a numbriline hindamine emakeeles ja matemaatikas ju-

ba 2. ja 3. klassis, 4. klassis aga ka loodusõpetuses. 2004. a anti koolidele aga koolinõukogu otsuse korral õigus hinnata 1.–3. klassis üksnes kirjeldavalt. Siiski soovitatakse numbrilist hinnangut ka edaspidi ainult summatiivselt teema, veerandi või aasta lõpus. Erandiks on suuresti hoiakupõhine ühiskonnaõpetus, mida alates 5. klassist (pärast kirjeldava hindamise lõppu) hakatakse hindama ka summatiivselt üksnes skaalal arvestatud-mittearvestatud (välja arvatud majandusteemad, mida jooksval hindamisel hinnatakse numbriliselt, veerandi lõpus arvestatakse vastav hinne aga ühiskonnaõpetusse kui tervikusse arvestatu või mittearvestatuna).

Kuidas aga hinnata/mõõta kõiki oluliseks peetavaid õpi-, koostöö- ja kooseluoskusi? Haridussüsteemi arendusprojekti õppeainestandardite väljatöötamise, hindamise ja rakendamise alamprojekti raames töötati välja ja viidi pilootkoolides läbi ka kõigi kolme/nelja õppeaine näidisarvestused, mille eesmärk oli katsetada ise ja demonstreerida õpetajatele, kuidas hinnata rühmatöö, suhtlemise, enda ja teiste hindamise jms oskusi. Kui emakeelettöodes hinnati keele- ja õpioskusi (funktsionaalset kirjaoskust) kirjaliku töö raames, siis läti keele kui teise keele töö ülesanne oli proovida ja tõendada kõigi nelja keelepädevuse (kommunikatiivne pädevus, keeleteadmised, õpioskused, sotsiokultuuriline pädevus) õpitulemuste – täpselt rühmatöös ja vestluses osalemise – konkreetset hinnatavust. Töö kirjalikku osa tuli hinnata õpetajal, enda ja kaaslaste rühmatöös osalemise käiku ja edukust õpilastel endil. Veel enam keskenduti enda ja teiste koostööoskuste hindamisele ühiskonnaõpetuses. Kuni viieliikmelisteks rühmadeks jaotatud lastele tehti ülesandeks mõelda välja klassiõhtu teema ja kava, valmistada ette oma ideed tutvustav esitlus, hinnata teiste rühmade esitlusi ja valida nende seast välja oma lemmik ning hinnata enda ja kahe kaaslaste panust rühmatöös. Klassiõhtu kavandamine võimaldas õpilastel näidata ka teadmisi kooli sisekorraeskirjade, klassiõhtu puhul oluliste turvalisusnõuete ning ürituse korraldamiseks kuluvate ressursside kohta.

Olgugi et seekordsete tööde eesmärk oli teine, sobiks eriti keeltetöid ka välishindamise vahendiks – seda enam, et

välishindamise olulisi funktsioone on rõhutada parajasti tähelepanu nõudvaid õpieesmärke või suunata õpetajaid kasutama teatud meetodeid.

9. klassi läti keele kui esimese ja teise keele lõpueksamite väljatöötamiseks teutses haridussüsteemi arendusprojekti raames omaette alamprojekt. Lisaks Eesti osaoskuste eksami omadega sarnastele ülesannetele sisaldasid mõlemad läti keele eksamid ka kuulamise ja vestluse osa. Läti keele kui esimese keele eksamil tuli kahel õpilasel omavalhelistes vestluses anda ja saada teavet, lahendada probleeme, kujundada monoloogi ja dialoogi vastavalt olukorrale (hinnatavad oskused: arvamuse avaldamine, küsimine ja improviseerimine, suhtlusnormidele vastav suhtlemine). Läti keele kui teise keele eksamil toimus vestlus kahe õpilase ning õpilase ja õpetaja vahel. Kogu suuline osa lindistati ja seda hinnati nii kohapeal (et arvesse saaks võtta ka mitteverbaalset keelt) kui – protseduuri kalliduse tõttu siiski ainult läti keele kui teise keele puhul – eksamikeskuse anonüümsete hindajate poolt. (Riikliku eksamikeskuse korraldatud võõrkeeleeksamites ja -arvestustes on suuline osa sisaldunud juba 1990. aastate lõpust, kuid nüüd esmakordselt lisati see ka emakeeleeksamisse.)

Lätis ollakse seisukohal, et üldse tuleks kooliastmete ja eriti põhikooli lõpus kontrollida võimalikult paljusid nõudeid ja võimalikult paljudes õppeainetes. Nii pidid tänavused 9. kl lõpetajad sooritama koolis hinnatavad, kuid riikliku eksamikeskuse korraldatavad arvestused võõrkeeles (suuline ja kirjalik osa), loodusõpetuses, ajaloo ja ühiskonnaõpetuses ning kehalises kasvatuses (teoreetiline osa ja füüsiliste võimete test); lisaks eksamid läti (või vene ja läti) keeles ning matemaatikas. Kunstiainetes on põhikooli viimastes klassides (näiteks sel kevadel 8. klassis kunsti, muusikat ja kirjandust ühendavalt) toimunud nn diagnoosivad tööd, midagi vabatahtlike tasemetööde taolist.

Kõikehõlmavuse näiteks on ka kõigile kohustuslik 3. klassi kombineeritud arvestus, millega võidakse kontrollida kõigi õppeainete teadmisi ja oskusi. Nõrk sooritus ei tähenda siiski istumajäämist, vaid osutab vajadusele pöörata vastavatele aspektidele edaspidi rohkem tä-

helepanu. Sel kevadel lasus rõhuasetus emakeelele, käsitööl ja matemaatikal ning turvalisusel, funktsionaalsel kirjaoskusel ja tarbijaoskustel. Et lapsi mitte väsitada, kestis arvestus kolm päeva, a 1–2 õppetundi.

Autor tänab informatsiooni ja materjalide eest Läti Õppekava- ja Eksamikeskuse õppekavaosakonna töötajaid, eriti juhataja asetäitjat õppekava alal Zinta Valdmanet ja juhataja asetäitjat eksaminatsiooni alal Anitra Irbet; haridussüsteemi arendusprojekti õppekavakomponendi töötajaid, eriti juhatajat Anna Rata; Läti Sorose Fondi programmi juhti Aija Tunat ning Läti Ülikooli religiooni- ja eetikaõpetajate kutseõppe programmi metoodikut Laima Geikinat.

Kui ei ole viidatud teisiti, on artikli aluseks kas nimetatud vestlused või Läti õppekava- ja eksamikeskuse koduleht www.isec.gov.lv.

Kirjandus

1. Antina, I., jt. Macibu process: latviesu valoda. Riga, IZM ISAP, 2004.
2. Attieksme pret kristigas macibas macišanu 1.–3. klašu skoleniem. Vecaku un skolu parstavju aptauja. 2004. gada februaris/marts. Turgus un sabiedriskas domas petijumu centrs SKDS, 2004.
3. Bluma, D. Starptautiskas sadarbības projektu ietekme uz parmainu procesiem izglītība – Skolotajs 4 (40), 2003.
4. Haridussüsteemi arendusprojekti koduleht www.isap.izm.lv (juuli 2004).
5. Jaunie macibu priekšmetu standarti. No izmeginajuma uz ieviešanu. Skolotajs 4 (40), 2003.
6. Kupce, V., Kupča, I., Vitola, I. Vizuala maksla. Macibu programma 1.–9. klasei (käsikiri). Riga, ISEC, 2004.
7. Kupča, I. Vai maksas izglītībai skolas ir kada saistiba ar maksu? Forums, NRA pielikums 28.11.2003 (<http://isec.gov.lv/prese/isecpubl/110318.htm>).
8. National Standard of Compulsory Education. Riga, IZM ISEC, 1998.
9. Socialas zinibas 7.–9. klase. Sevis un pasuales izzinašana. Riga, Sorosa Fonds Latvija, 2002.
10. Tuna, A. Social Studies Curriculum and Teaching Methods Reform in Latvia: Inservice Projects and Strengthening of Education for Democratic Society. – Civic Learning in Teacher Education. Vol 3. Bloomington, Indiana University, 2004.